

הוצאה מעורבת
מאת
דני נתנזון, יועץ מס (M.B.A)

פתח דבר

הוצאה מעורבת מוגדרת כהוצאה שיש בה אלמנט נוסף על האלמנט הפירוטי הנדרש עפ"י סעיף 17 לפקודת מס הכנסה.

סעיף 17 לפקודת מס הכנסה קובע כלהלן:

"לשם בירור הכנסתו החייבת של אדם ינוכו, זולת אם הניכוי לא הותר על פי סעיף 31 - יציאות שיצאו כולן בייצור הכנסתו בשנת המס ולשם כך בלבד..."

סעיף 31 קובע כלהלן:

"שר האוצר רשאי ... להתקין תקנות... בדבר הגבלתו של ניכוי הוצאות מסוימות לפי סעיפים 17-27, ובמיוחד בדבר -

- (1) שיטת החישוב או האומד של ההוצאות.
- (2) סכומי ההוצאות שיותר בניכוי, או שיעוריהן.
- (3) התנאים להתרת ההוצאות.
- (4) דרכי הוכחת ההוצאות.

אוסף, כי גם סעיף 30 רלוונטי למאמרי זה, וכבסיס לטיעונים בהם אעסוק אציג גם אותו בפתח מאמרי.

סעיף 30 קובע כלהלן:

"לא יותר כל ניכוי בשל הוצאות לפי סעיפים 17-20, בסכום העולה על הדרוש לפי צרכי ייצור ההכנסה של הנישום..."

חוק מס ערך מוסף ותקנותיו כרוכים גם הם בקשר בל ייפרד מההוויה העסקית, ויש חשיבות רבה, לטעמי, להשוות ולהשלים בין פקודת מס הכנסה וחוק מס ערך מוסף, המשלימים זה את זה במעטפת הדרישות, החובות והזכויות המוטלים על עסק.

תקנה 18 לתקנות מס ערך מוסף, המצויה בפרק ה: ניכוי מס תשומות, קובעת:

"(א) בלי לפגוע בהוראות פרק זה, מס תשומות בשל רכישת נכסים או בשל קבלת שירותים לשימוש בעסקאות שלגביהן מותר מס התשומות בניכוי (להלן בתקנה זו - לצרכי העסק) וגם לשימוש בעסקאות שלגביהן אין מס התשומות מותר בניכוי או לכל שימוש אחר (להלן בתקנה זו - שלא לצרכי העסק) - יהא ניתן לניכוי בשיעור יחסי שהוא כיחס השימוש לצרכי העסק לכלל השימוש.

(ב) היה בשימוש שלא לצרכי עסק שימוש בלתי מסוים ינהגו לפי הכללים כדלהלן -

- (1) קבע המנהל את החלק היחסי לשימוש שלא לצרכי עסק, יראו את קביעתו כשומה וינהגו על פיה, כל עוד לא נקבע אחרת.
- (2) לא קבע המנהל את החלק היחסי, ועיקר השימוש בנכס או בשירות הוא לצרכי עסק, רשאי העוסק לנכות שני שלישים ממס התשומות.
- (3) לא קבע המנהל את החלק היחסי, ועיקר השימוש בנכס או בשירות הוא שלא לצרכי עסק, רשאי העוסק לנכות רבע ממס התשומות."

במאמרי זה אני מתכוון להציג את התייחסותי לעניין הוצאות מעורבות ופרשנותי לאופן בו יש, לדעתי, לטפל בהוצאות אלה.

ניכוי הוצאות עפ"י קובץ הפרשנות

קובץ הפרשנות לפקודת מס הכנסה מבהיר, כי על ההוצאה הנתבעת להיות כרוכה בתהליך ייצור ההכנסה של הנישום. עוד מבהירה הפרשנות, כי הוצאה מעורבת לא תותר בניכוי. ואולם, בעל עסק או משלח-יד העובד בביתו, יותרו לו ההוצאות השייכות לחדר שבו הוא מנהל את עסקו או את משלח ידו, אם ניתן לזהות בבירור אלו הוצאות הוצאו בייצור הכנסתו בחדר זה.

מה פירוש "בבירור"? הרי לחדר בביתו של אדם אין מונה חשמל נפרד, אין כניסה נפרדת, אין חיוב נפרד בדמי ארנונה, אחזקה, ניקיון. והרי חדר זה בהחלט מהווה מקום ממנו מנהל הנישום את עסקו, ממנו הוא מייצר את ההכנסה החייבת במס.

אם בניכוי מס תשומות היינו עוסקים, הרי תקנת מע"מ אותה אזכרתי בפתח דברי מבהירה, כי ניתן לנכות את מס התשומות בגין הוצאות שייטבעו ע"י נישום זה המנהל את עסקו מביתו. והרי מס התשומות הוא פועל יוצא של הוצאה עסקית. איך אפשר לתבוע מס תשומות בגין הוצאה עסקית כשאין זו כלל הוצאה מוכרת עפ"י הפקודה?

ולדוגמה, הוצאה בגין תשלום לחברת החשמל. מאחר שהחשבון הוא לכלל הבית, והחדר הינו רק חלק מאותה דירה, הרי לפי תקנות מע"מ ניתן לתבוע מס תשומות בשיעור של רבע מכלל מס התשומות הגלום בחשבון. האם רבע מכלל החשבון הוא הוצאה עסקית גם לצרכי מס? האם שיעור אחר הוא הוצאה עסקית לצרכי מס?

ניהול עסקים מבית המגורים

התפתחות מערכות המחשוב, השימוש הנפוץ באינטרנט, בדואר אלקטרוני, היכולת להעביר תמונה, דיבור, מפות ומרשמים, לנהל שיחות ועידה בווידיאו - כל אלה ועוד, מאפשרים כיום לנהל עסקים מתוך ביתו של אדם, ולמעשה - מכל מקום אל כל מקום. אין זו פראזה שהעולם הפך לכפר קטן.

פריחתן של מערכות המחשוב איפשרה צמצום מצבת העובדים והיתה גורם נוסף שמיקם את העסק בביתו של אדם. לאלה תרמו גם התשלומים עבור משרד לרבות שכר דירה, ארנונה, ריהוט, מערכות תקשורת ועוד. הפעלת עסק מבית המגורים צמצמה את ההוצאות לרמה החיונית בלבד.

נראה, כי כולם הכירו במגמה זאת, לרבות רשויות מע"מ, ולמעט רשויות מס הכנסה. במשרדי השומה סבורים רבים, כי הוצאה מעורבת אינה ראויה כלל לניכוי אף אם תואמה.

הוצאות מעורבות אחרות

קיימות הוצאות עסקיות רבות נוספות; לחלקן נקבעו כללים לתיאום, לחלקן לא נקבעו כללים. על אלה וגם אלה אעמוד בהמשך מאמרי.

פרשנותם של חוקי המס

פרשנותם של חוקי המס מבוססת על שני יסודות: יסוד סובייקטיבי ויסוד אובייקטיבי [1].

היסוד הסובייקטיבי תכליתו למנוע הפחתת מס לא לגיטימית, ייחוס לא נכון של הוצאות, והוא אמור לשקף את כוונת המחוקק. לענייננו, תכליתם של סעיפי החוק העוסקים בהוצאה מעורבת הינה למנוע ייחוס של הוצאות פרטיות לעסק כדי לנפח הוצאות ולהפחית באופן לא נאות את שיעורי המס. ואולם, אין בתכלית הסובייקטיבית בכדי לעוות את כוונת המחוקק ולמנוע ניכוי הוצאות כדין.

היסוד האובייקטיבי תכליתו ליצור שוויון. משמע, ששני עסקים - האחד המתנהל מהבית והשני ממשרד שאינו בבית - ראויים לתבוע הוצאות שנועדו לייצור הכנסה.

היה והוצאות התפעול העסקיות לא יותרו למי שפועל מביתו - יופר השוויון.

לעניין העיקרון, מי גובר - היסוד הסובייקטיבי (כוונת המחוקק), או היסוד האובייקטיבי (תכלית השוויון), אומר כב' השופט ברק:

"...התכלית הסובייקטיבית תפנה את הדרך לתכלית אובייקטיבית, אם החוק אינו נותן ביטוי לשוני ראוי לתכלית הסובייקטיבית.

כך, למשל, אם התכלית הסובייקטיבית הינה סטייה מעקרונות היסוד של השיטה - כגון פגיעה בזכויות אדם - יש ליתן לכך ביטוי מפורש, ברור וחד משמעי בלשון הנורמה, אם הטקסט אינו נותן לתכלית זו ביטוי מפורש, ברור וחד-משמעי, לא יינתן תוקף לתכלית סובייקטיבית זו, גם אם ידוע ממקורות היסטוריים, כי זו אכן הייתה תכליתם הסובייקטיבית של יוצרי החוק." (א' ברק, פרשנות במשפט (כרך ראשון, תורת הפרשנות הכללית, נבו הוצאה לאור, 1992) 380).

לפיכך, משנאמר בסעיף 17: "לשם בירור הכנסתו החייבת של אדם ינוכו, זולת אם הניכו לא הותר על פי סעיף 31 - יציאות שיצאו כולן בייצור הכנסתו בשנת המס ולשם כך בלבד..." , ראוי לפרש באופן הבא: הוצאות שהוצאו כולן בייצור הכנסתו של אדם הן הוצאות שאפשר ליחס לייצור ההכנסה אף אם הן חלק מהוצאה גדולה יותר, שחלקה לא הותר מאחר שלא יצאה כולה לייצור ההכנסה.

סעיפים 30 ו-31 לפקודת מס הכנסה מפרטים את אופן היישום של סעיף 17. סעיף 30 בנוסחו לעיל קובע במפורש, כי "לא יותר ניכוי . . . בסכום העולה על הדרוש לפי צרכי ייצור ההכנסה של הנישום". מה פירוש 'העולה על הדרוש'? הרי כל הוצאה נתבעת עפ"י חשבונית, ואם הינה אמיתית ויש לה טעם כלכלי, היא אינה עולה על הדרוש אף אם גדולה היא. רק אם ההוצאה מעורבת, יש טעם לקבוע כי לא יותר ניכוי בסכום העולה על הדרוש. הרי לא סביר לומר, "עולה על הדרוש", אם ההוצאה נתבעת עפ"י חשבונית אמיתית שהוצאה כדין.

אמור מעתה, מתוך ההוצאה כולה יתואם הסכום העונה על הדרוש.

מעבר לאלה, עומדות מידת הצדק והסבירות[2]:

"הצדק מחייב כי המס שיוטל יהיה מס אמת, כלומר מס על פי המצב העובדתי הנכון של נישום..."

מצב בו עסקו של הנישום מצוי בביתו ו/או שיש לו הוצאות מעורבות, שרק את החלק "העסקי" שבהן הוא תובע - זהו, לטעמי, צדק.

ובלשון בית המשפט:

"חזקה היא כי תכלית החקיקה היא להשיג תוצאות סבירות. ודאי הוא שחובתו הראשונית של הפרשן היא לרדת לסוף דעתו וכוונתו של המחוקק, אך בעשותנו כן רשאים וחייבים אנו להעמיד את המחוקק בחזקתו שהתכוון לדבר סביר" (השופט ויתקון בע"פ 330/73 אליאסף נ' מדינת ישראל, פ"ד כח(1) 212, 219).

האם סביר הוא שכוונת המחוקק היתה, שלא יוכל נישום לתבוע הוצאות ארנונה, רכב, טלפון, השתלמויות, שכולן מסייעות לייצור הכנסה, מפני שהן הוצאות מעורבות? - לא סביר. ומאחר שהמחוקק מוחזק כמי שהתכוון לדבר סביר, ראוי לדחות את הגישה הפוסלת הכרה בחלק "העסקי" של ההוצאה המעורבת.

ואומר בית המשפט העליון, ע"א 2112/95, אגף המכס ומע"מ נ' אלקה אחזקות בע"מ, ("מיסים" יג/6):

"בפירוש חוקים פיסקליים, כמו בפירוש כל חוק אחר, יש לבחור את אפשרות הפירוש אשר מגשימה את תכלית החקיקה, ובלבד שיש לה עיגון בלשון החוק. על הפרשן להניח שנסח החיקוק אינו "עושה מלאכת מחשבת", אלא מלאכה אנושית על חולשותיה ופגמיה, שהמחוקק ביקש להטיל מס ולא ליצור פרצות, להקים כלי יעיל ולא חסר ערך, וליצור מערכת סגורה וקוהרנטית. לכן, אין לפרש פירוש דווקני ואף לא ליברלי. גם לשון לא ברורה יכול שתטיל מס אם נתבררה בעזרת הפרשנות ורק כשאין מוצא אחר ידבק הפרשן באות הכתובה. בין הנתונים שעל פיהם יתחקה בית המשפט על תכלית החקיקה בענייני מס יש משקל רב למשמעות הכלכלית של החוק ויש לפרש באופן אחיד, ככל האפשר, שני חוקים הדנים באותו נושא."

ועוד נוסף, "חזקה היא כי החוק נועד ליצור שילוב והרמוניה חקיקתית. עלינו להעדיף את הפירוש, המביא לשילוב ויוצר הרמוניה בין החוקים, על פני הפירוש המעלה ניגוד ביניהם." (השופט גולדברג בע"א 624/88 גולד נ' מעוז, פ"ד מד(1) 497, 502).

הנה כי כן, מטעמים נכבדים וראויים, סובייקטיביים ואובייקטיביים, מטעמים של צדק וסבירות ומטעם של התאמה בין שני חוקים העוסקים באותה הוצאה ממש - ראוי שיוכר החלק "העסקי" של ההוצאות המעורבות.

זכות הבחירה והשוויון

גישה הפוסלת הכרה בהוצאות משמעה פגיעה בזכותו של אדם להפעיל עסק מכל מקום, בזכותו לצמצם בהוצאותיו - שכן הוצאות "מהבית" לעולם קטנות מהוצאות שאינן מהבית, בזכותו לקבוע איך יתנהל עסקו, בזכותו לקבוע מה יבדיל אותו מאחרים ומה ייתן לו מקדמה עסקית על פני עסקים אחרים. ומה נאמר על מי שהינם מוגבלים פיזית ולא יכולים לפעול מחוץ לביתם? האם לא יותרו להם הוצאות עסקיות מפני שחלקן מעורבות? האם משום כך יוצאו אל מחוץ למעגל העבודה, או ייתבעו לשלם מס שאינו מס אמת, שהרי כבר נאמר: "הצדק מחייב כי המס שיוטל יהיה מס אמת, כלומר מס על פי המצב העובדתי הנכון של נישום...". המצב העובדתי של הנישום הוא שיש לו עסק, העסק מתנהל מביתו, יש לו הוצאות עסקיות, מהן מעורבות. אי הכרה בחלק "העסקי" של ההוצאות משמעה תשלום מס שאינו מס אמת.

ברור, כי מאחורי הפסילה הגורפת של הוצאות מעורבות עומד החשש, כי נישומים יתבעו הוצאות פרטיות כהוצאה עסקית. את החוששים נפנה לספר בראשית (י"ח, כ"ג) בו נאמר "האף תספה צדיק עם רשע". לכן, יש לאמץ את תקנת מע"מ: "יהא ניתן לניכוי בשיעור יחסי שהוא כיחס השימוש לצרכי העסק לכלל השימוש", ועוד נוסף: "לא יותר ניכוי... בסכום העולה על הדרוש לפי צרכי ייצור ההכנסה של הנישום."

השתלמות לשכיר ועצמאי

פן נוסף לעירוב הוצאות קשור להשתלמות מקצועית של אדם שמעמדו שכיר ועצמאי. כאן אין מדובר בהוצאה מעורבת במובן הרגיל, אך אני סבור שראוי להתייחס גם לנושא זה העולה לדיון במקרים רבים במהלכה של שנת המס.

גישת רשויות המס היא, כי במקרים בהם אדם שמעמדו שכיר ועצמאי יוצא להשתלמות, יש להתיר את ההוצאה ביחס של הכנסותיו מעסק ושכר עבודה. משמע, אם רבע מהכנסתו היא הכנסה מעסק, יש להתיר רק רבע מעלות ההשתלמות כהוצאה עסקית. את השאר, כך הם טוענים, אין להתיר כהוצאה עסקית.

אני חולק על גישה זאת, ואציג את טיעוני.

נניח כי מדובר ברופא שכיר ועצמאי היוצא להשתלמות בתחומי עיסוקו.

בתי החולים וקופות החולים עורכים השתלמויות לרופאים המועסקים על ידם בנושאים החשובים להם לצורך תרומתו הרפואית של הרופא לארגון בו הוא מועסק. השתלמות שלא במסגרת הקופות, כזאת הנתבעת כהוצאה, עניינה שירותים רפואיים שלא ניתנים ע"י הקופות, לגבי תרופות שלא נכללות בסל התרופות, לגבי סוגי טיפול שלא ניתנים במסגרת שירותי הבריאות של הקופות ובתי החולים. לבתי החולים והקופות אין כל רצון ו/או צורך לשתף את הרופאים בהשתלמויות העוסקות בשירותים ובתרופות שלא נכללים בסל השירותים המסופק על ידן. לכן, אין לנסות ו"לשתף" את המעסיק בעלות השתלמויות אלה. שירותים הניתנים ע"י הרופא המשתלם, תרופות וטיפולים אליהם הוא נחשף, מסופקים על ידו למטופליו במסגרת הקליניקה הפרטית. הוא לא יכול לספקם במסגרת עבודתו כשכיר. לכן, ההוצאה קשורה אך ורק לעיסוקו כעצמאי.

למעשה, עומדים בפנינו מספר מבחנים לבחינתה של הוצאה זאת:

1. מי מימן את ההשתלמות;
2. האם הכוונה העומדת מאחורי ההשתלמות נועדה לשרת את המעסיק;
3. האם המעסיק אישר את ההשתתפות בהשתלמות ואת ההיעדרות מהעבודה, כדי שעיקר תוצאותיה ישרתו אותו;
4. האם השירותים והידע שנרכשו במהלך ההשתלמות נכללים בסל השירותים והידע המסופקים ע"י המעסיק;
5. האם מקצועו של המשתלם מחייב השתלמות תקופתית (קציני בטיחות, לשם דוגמה, מחויבים בהשתלמות שנתית כדי שרישיונם לא יישלל).

מאלה עולה, כי בבסיס ההכרה בהוצאה כולה עומדים הכוונה והצורך של הרחבת דעת המשתלם לצרכי עסקו, ומימונה מכיסו. למרות שאין כל דרך למנוע שימוש בידע במהלך העבודה כשכיר, תרומתו של ידע זה במסגרת ההכנסה כשכיר לא תוסיף לו כל הכנסה, ומכאן גם שאין ליחס לה את ההוצאה.

ההשתלמות במישרין ובעקיפין תוסיף לנישום הכנסה עסקית, ומכאן שיש להתיר את ההוצאה כולה.

ההשתלמות לא התבצעה עבור המעסיק, אלא למרות המעסיק.

פן אחר של ההוצאה המעורבת בעניין השתלמויות הינה השתלמות הנערכת בחו"ל. כאן נטען ע"י פקיד השומה, כי יש לשלול את הוצאות השהייה אשר לא מתייחסות להשתלמות עצמה. בהחלט אפשר להסכים עם גישה זאת. מי שנוסע לטיול בחו"ל ו"תופר" לו השתלמות, לא ראוי כי יכירו לו בהוצאה. ואולם, פסילה גורפת של השתלמויות כאלה ראויה להידחות.

השתלמות בחו"ל תוך הצגת מסמכים נאותים, תשלום דמי השתתפות, נושא השתלמות הכרוך בתחום העיסוק, מעידים כי לכאורה הנישום השתתף בהשתלמות, ויש להכיר בהוצאות שתבע, אף אם משני קצוות ההשתלמות שהה עוד יום או יומיים בחו"ל (יש לזכור, כי יש ימים בהם לא מתבצעת פעילות עסקית או לימודית - שבת, יום ראשון, חגים, יום התארגנות).

ננסה לבחון את ההוצאה בעזרת "מבחן עפולה" (למה עפולה? - פלאפל טוב, גרעינים נפלאים, וכביש ישר כמו סרגל שמוביל לתל-אביב). נניח, כי ההשתלמות נערכה בעפולה - האם עלות ההשתלמות היתה מוכרת? אם נערכה ההשתלמות בעפולה, האם הוצאות השהייה היו מוכרות? אם התשובה על אלה חיובית, הרי שההוצאה היחידה העומדת במחלוקת היא עלות הטיסה.

בפרשנות לסעיף 31 לפקודת מס הכנסה, הגבלת ניכוי הוצאות עסקיות, בקובץ הפרשנות לפקודת מס הכנסה, עמ' ג-247, נאמר:

"משנקבע לגבי הוצאה מסוימת כי הוצאה בייצור הכנסה ואך ורק לשם כך, עדיין יש לבדוק אם הנסיעה לחו"ל הייתה הכרחית לייצור ההכנסה. כלומר יש לבדוק האם לא ניתן היה לייצר את ההכנסה מבלי לנסוע לחו"ל."

במילים אחרות, השאלה העומדת לדיון אצל פקיד השומה ומופנית לנישום היא: למה אתה כן, ואני לא. ואם זאת השאלה, הרי היא כלל לא שאלה בתחום המיסים, אלא בתחום הקנאה.

הוצאות שנקבע להן שיעור התיאום

ישנן הוצאות מעורבות שנקבע להן שיעור תיאום. הוצאות רכב, הוצאות טלפון בבית המגורים, הוצאות כיבודים, מתנות, שימוש בטלפון סלולארי, ביגוד.

אפשר שלא כולם מסכימים עם שיעור התיאום, יש שמקופחים ע"י הכללים שנקבעו, ויש שנהנים משיעור התיאום המיטיב עמם.

לעיתים, שיעור התיאום שנקבע בתקנות אינו מספיק. על הרשויות לגלות במקרים אלו גמישות ומקצועיות ולתאם תיאום נוסף. לדוגמה, תיאום הוצאות רכב למי שהוא שכיר ועצמאי, ועיקר השימוש ברכב הוא לצורך פרטי ולשם שימוש בעבודה כשכיר.

כללים ברורים, אף אם מקפחים, עדיפים על פני חיכוך בין פקיד השומה לנישום ותחושה של הנישום שמכניסים יד לכיסו ונוטלים משם יותר מכפי הדרוש.

הוצאות שלא נקבע להן שיעור תיאום

נותרנו אפוא עם ההוצאות שלא נקבע להן שיעור תיאום. עיקרן - הוצאות הנתבעות בשל עבודה בבית המגורים של הנישום ו/או הוצאות המתואמות ע"י פקיד השומה.

מובן, שמצב זה אינו נסבל והוא מקור לעימות בלתי פוסק בין פקיד השומה לנישום; מעבר להיותו לא סביר ופוגע בעקרונות הפרשנות לחוקי המס, הוא עלול להביא אף תמימים וישרי דרך לחפש דרכים בלתי נאותות להפחתת המס.

אני סבור, שיש לאמץ את גישת חוק מע"מ ותקנותיו ולהכיר בחלק העסקי של ההוצאה המעורבת עפ"י רמת השימוש.

יש לדחות גישות שאינן ענייניות בטיפול "בהשתלמויות מעורבות".

סיכום

עמדתי במאמרי זה על מספר נקודות אשר נראו לי חשובות בעניין הוצאות מעורבות.

אני סבור, שיש ליצור התאמה בין גישת חוק מע"מ ופקודת מס הכנסה לעניין הוצאות אלה, שהרי מדובר באותן הוצאות ממש.

עקרונות ראויים וחשובים עומדים בבסיס הצורך אותו פרטתי, הרי הם העקרונות העומדים בבסיס הפרשנות בדיני מיסים.

מס אמת, אף אם הוא גבוה, צריך להתבסס על סבירות, שוויון, כללים נהירים לכול. פרשנויות מקומיות לחוק - בהעדר תקנות ברורות - יגבירו את החיכוך בין הנישום ובין רשויות המס.

יש לקבוע כללים ברורים לתיאום הוצאות מעורבות, כאלה שיכירו בזכותו הבסיסית של הנישום לקבוע את האופן, המקום והדרך בהם ינהל את עסקו.

1. ע"א 900/01 רון קלס ואח' נ' פקיד שומה תל-אביב 4, "מיסים" יז/3 ה-96.

2. שם, הערה 1.